

Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Harbiye Mektebinde Eğitim-Öğretim Sistemi ve Müfredatına Dair Bir Değerlendirme

Zekeriya Türkmen*

Giriş

1834 Yılında Açılışından II. Abdülhamit Devrine Kadar Mekteb-i Harbiye-i Şahane

Sultan II. Mahmut döneminde teşkil edilen Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna çağın askerî teknolojisine uygun bilgilerle donatılmış “*mütefennin zabıt*” yetiştirmek üzere 1834 yılında İstanbul’da Maçka Kışlasında eğitime başlayan Mekteb-i Harbiye-i Şahane, Türkiye’de modern bilimlerin gelişmesinde önemli katkıları olan bir eğitim kurumu olarak tarihe geçmiştir.¹ Yeni açılan okula “*Ecole Militaire*”, “*Mekteb-i Harbiye-i Mansure*”, “*Mekteb-i Hassa*”, “*Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye*” ve “*Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye*” gibi çeşitli adlar verilmişse de, orada okuyan öğrencilere “*Mekteb-i Harbiye Talebesi*” ya da hep söylene geldiği şekliyle “*Harbiyeli*” denilmiştir.⁵ İlk açıldığı yıllarda bir bocalama dönemi yaşanmış olsa da zaman içinde Harbiye Mektebindeki eğitim-öğretim kalitesi artmaya başlamıştır. 1834 yılında ilk açıldığında her ne kadar klasik dönem Osmanlı medrese eğitim müfredatına yakın bir usulü benimseyen Harbiye’de öncelikle okuma-yazma öğretildikten sonra askerî bilimler ile muharebe usul ve yöntemlerinin öğretimine

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, zturkmenbeyi@gmail.com ORCID:0000-0002-0938-0121

1 Maçka Kışlasında açılan Mekteb-i Harbiye'nin kitabesinde, “*İktiza-yı ilm ü irfan ile hakan-ı zaman / Askerine kaldı tebyîn matlab-ı Harbiye'yi / Yek kaleme çıktı Es'ad işbu tarih-i metin / Yaftı şeh Mahmud-ı Adli Mekteb-i Harbiye'yi.*” Sene 1250 (1834) tarihi düşünülmüştür. Bk., Mehmet Es'at, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, Artin Asadoryan Matbaası, İstanbul 1310 (1894), s. 16

2 BOA., Cevdet Askeriye, no. 11039; 52259.

3 BOA., Ali Emiri Tasnifi, II. Mahmut, no. 10003.

4 Abdülkadir Özcan, “Harbiye” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, C XVI, s. 115-116. Ayrıca bk., Cemalettin Taşkiran, *age.*, s. 47.

5 Kara Harp Okulu Tarihi Arşivi, (KHO). Arşivi), Mekteb-i Cedid-i Harbiye-i Şahane'nin İdare-i Dahiliyesi'ne Dair 1253 (1837) Tarihli Kanunname, s. 5. Tahsin Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, Berikan Yay., Ankara 2000, s. 20. Ayrıca bk., Hülya Yazar, *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, MSB Yayınları, Ankara 2000, s. 253.

geçilmiş, ilerleyen yıllarda ders programlarında modern bilimlere daha fazla yer verilmeye başlanmıştır.⁶

Sultan II. Mahmut, Harbiye Mektebinde yetişen zabıt adaylarına büyük önem verdiği gibi kışlaya yaptığı denetleme kabilinden ziyaretlerde bizzat öğrencilerle ilgilendiği gibi onların yapılan sınavlarında ve atış talimlerinde de hazır bulunarak başarılı olanları ödüllendirmiştir.⁷ Sultan II. Mahmut döneminde, Harbiye Mektebinde verilecek olan eğitimle ilgili büyük arayışların olduğu bir gerçektir. Yabancı eğitimci ve uzmanlardan yararlanılması düşüncesi ilerleyen zaman içinde daha da önem kazanmıştır. Yine Sultan II. Mahmut'un saltanatı yıllarında yayımlanan "*Mekteb-i Cedid-i Harbiye-i Şahane'nin İdare-i Dahiliyesine Dair 1253 (1837) Kanunname*" ile Harbiye Mektebi'nde görev yapacak öğretmenlerde aranacak hususiyetler ile Harbiye'ye girecek öğrencilerin hangi şartlara haiz olmaları gerektiği konusu, sekiz bölüm halinde teferruatıyla belirlenmiştir.⁸ Bu arada okulun öğretmenleri arasından bir baş hoca, eğitimcilerin (talimciler) arasından da bir baş talimci atanarak eğitim-öğretim konusunda önemli düzenlemeler 1837 yılından itibaren uygulamaya konmuştur. İlk başlarda Harbiye Mektebi'ne öğrenci bulmakta da zorluklar çekilmiştir. Uzun süren savaşlar yüzünden ve batı tarzı eğitim vermesinden dolayı Müslüman ahalinin ilk başlarda çocuklarını Harbiye Mektebi'ne vermekte son derece çekingen davrandıkları, bu sırada Sultan II.

6 Gülşah Eser, *Mekteb-i Harbiye'nin Türkiye'de Modern Bilimlerin Gelişmesindeki Yeri (1834-1876)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 15-27, 73-83.

7 Zekeriya Türkmen, "XIX. Yüzyıl Askerî Yenileşme Devri Eğitim Öğretim Kurumlarından Mekteb-i Harbiye-i Şahane (Sultan II. Mahmut ve Sultan Abdülmecit Dönemleri)", *III. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 29 Mayıs Ün. Yay., İstanbul 2015, s. 143.

8 Öğretmen olacak subaylarda aranan şartlar şöyle sıralanmıştır: Müslim ve Mü'min olmak. Mezhep ve mesleği kitaba ve sünnete uygun olmak; yaşı 25'ten az ve 45'ten yukarı olmamak; cihadi ve askerliği sevmek, miskinlik ve tembellikten uzak olmak; ortaya çıkan olayları akıcı bir yazı ve düzgün bir ifadeyle anlatmaya, karşılaşılan zorlukları örnekler ve kanıtlar getirerek ortadan kaldırmaya muktedir olmak; huyca iyi, cana yakın olup gösterişten ve erkeğe yakışmayan davranışlardan uzak olmak; ayrıca ağırbaşlı ve ciddi olmak, öğrenciler arasında saygı ve hürmet uyandırmak, bir baba gibi öğrencilere sevgi göstermek; iffet eksikliğinden, ayıp ve hoş karşılanmayan şeylerden uzak kalarak özellikle eğitmekle yükümlü oldukları öğrencilere örnek olmak. Öğrencilerden aranan şartlar ise yaşı 15-20 arasında olmak, Müslüman olmak, meramını anlatacak düzeyde okuma yazma bilmek, Arapça ve Farsça ibareleri bilmek, vücut azaları tam ve noksansız olmak, çiçek çıkarmış ve aşılanmış olmak, ahlâken namuslu olmak, ayak takımından olmamak, dini ibadetlerini yapmak, şer-i şerife uygun hareket etmek vb. Bk., KHO Arşivi, Mekteb-i Cedid-i Harbiye-i Şahane'nin İdare-i Dahiliyesine Dair 1253 (1837) Tarihli Kanunname, Kısım 1, 3.

Mahmut'un Maçka kışlasında okulun içinde büyük bir cami açtırması dahi bu saplantıyı ortadan kaldıramamıştır.⁹

Harbiye Mektebi'nin açılışının fikri anlamda mimarları her ne kadar Avrupa'yı tanıyan, modern eğitime inanmış kişiler olsalar da devrin eğitim anlayışından ve toplumsal dinamiklerin etkisinden kendilerini kurtarmaları pek mümkün değildi. Harbiye'nin ilk ders programında Arapça ve Farsça'nın yanında dinî içerikli derslerin yer alması, medrese eğitim sistemi etkisinden tam anlamıyla kendini soyutlayamadığını gösterir. Harbiye Mektebinde ilk dönemlerde, sınıf geçme sisteminden ziyade ders geçme sistemi uygulanmakta idi.¹⁰

Sultan Abdülmecid döneminde Harbiye Mektebi Komutanı Mirliva Emin Paşa zamanında (1841-1846) eğitim-öğretim programlarının yenilenmesi, bir kısmının da iyileştirilmesi konularına önem verilmiştir. Mirliva Emin Paşa, Harbiye'nin ders programını fen ağırlıklı hale getirmeye çalışırken, askerlik için gerekli olan mühendislik derslerinin de programa dahil edilerek devletin özlem beklediği "mütefennin zabıt"i yetiştirmeye gayret etmiştir. Harbiye Mektebindeki teorik derslerin yanında pratik yani uygulamaya yönelik derslere ağırlık verilmeye çalışılmış, okulda yurt dışından-başta Fransa olmak üzere- getirtilen yabancı öğretmenlere ders verdirilerek öğrencilerin bilgi ve kapasiteleri artırılmaya çalışılmıştır.¹¹ Harbiye Mektebinde sınıflara göre tespit edilen dersler ayrıntılı bir program dahilinde öğrencilere verilmeye başlanmıştır.¹²

Sultan Abdülmecit'in emriyle 1845 yılında toplanan Meclis-i Vâlâ'da ülkenin

9 Ayrıntı için bk., Gülşah Eser,"Türkiye'de Modern Bilimlerin Eğitiminde Mekteb-i Harbiye Örneği", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C XIII/2, İstanbul 2012, s. 106-107.

10 Mehmet Es'at, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 29.

11 İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcioğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara 1991, s. 54.

12 Bu arada Harbiye Mektebinde okutulacak dersler yeniden düzenlenmiştir. Buna göre 1. sınıfta Cebri Alâ, Müsellesat-ı Müsteviyye ve Kürreviyye, Cerr-i Eskâl ve Mahrutıyyat, Hendese-i Resmiyye ve Menâzır, Tarama, Hikmet-i Tabiiye, Fransızca, Piyade Ta'limi, Envâ-i Makine ve Alât dersleri; 2. sınıfta istihkâmat-ı Hafife, İlm-i Heyet, Fenn-i Menâzır-ı Hattıye, Tahdid-i Arazi Nazariyyâtı ve Ameliyyâtı, Taksim-i Arazi, Kimya, Fransızca, Piyade Bölüğü Talimi Nazariyyâtı ve Ameliyyâtı, Süvari Bölüğü Talimi Nazariyyâtı ve Ameliyyâtı dersleri; 3. sınıfta Tabur Ta'limi, Tabur Ta'limi Ameliyyâtı, Piyade Dahiliye Kanunnâmesi, Tahdid-i Arazi Ameliyyâtı, Harita inşası, Fenn-i Mimari-i Askerî, Fürusiyet, Fransızca, Meç ve Kılıç Ta'limi dersleri; 4. sınıfta ise Fenn-i Harp, Fenn-i Baytariye, Fransızca, Topçuluk Fenni, Topçuluk Ameliyyâtı, Tahdid-i Arazi Ameliyyâtı, Harita Tersimi, Meç ve Kılıç Talimi ve Müzik dersleri okutulmaya başlanmıştır. Hayrullah Gök, *Arşiv Belgelerinin Işığında Kara Harp Okulu Tarihi (1834-1883)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 112-113.

maarif teşkilatı görüşülürken Mirliya Emin Paşa'nın teklifiyle Harbiye Mektebindeki eğitim-öğretim sistemi yeni baştan ele alınmıştır. Harbiye Mektebi'nin genişletilmesi ve ıslahı için padişahın iradesi alındıktan sonra¹³ teşkil edilen 8 kişilik Meclis-i Muvakkat'ın haftanın iki günü toplanarak askerî mekteplerin ıslahı konusunda çalışmalar yapması kararlaştırılmıştır.¹⁴ Meclis-i Muvakkat, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî kararları doğrultusunda çalışmalarını yürütmüş; Nisan 1845'de alınan kararla; Mekteb-i Harbiye'de eğitimin 4 yıla çıkarılması, kurmay subay yetiştirmek üzere Erkan-ı Harbiye Mektebinin açılmasına, her iki okulda askerî derslere ağırlık verilmesine, Harbiye'ye öğrenci yetiştirmek üzere ordu merkezleri dahil 12 yerde "*Mekteb-i Fünûn-ı İdadîye*"lerin açılmasına; idadi öğrencilerine resmî elbise, tayinat ve gerekli istihkakın dağıtılmasına kanunla karar verilmiştir.¹⁵

Harbiye Mektebi'nde eğitimin kalitesinin artırılmasına yönelik olarak Sultan Abdülmecit döneminde, Avrupa'ya -özellikle Fransa'ya- askerî öğrenciler gönderildiği gibi, Fransa'dan çeşitli sınıftan subayların Türkiye'ye davet edilerek Harbiye'de öğretmenlik yapmaları konusunda girişimlerde bulunulmuştur.¹⁶ 1847'de "*Mekteb-i Harbiyye-i Şahanenin İdare-i Dahiliyesine Dair Kanunname*" yayımlanmıştır. Bu kanunname ile Harbiye Mektebinde görev yapacak öğretmen ve idarecilerin durumları, yetkileri yeniden belirlenmiştir.¹⁷ Harbiye Mektebi Sultan Abdülmecid'in de katıldığı bir törenle 10 Ekim 1847 tarihinde Pangaltı'daki binasında eğitim-öğretime başlamıştır.¹⁸ Açılış günü padişahın huzurunda icra edilen imtihanda başarılı bulunan öğrenciler ödüllendirilmiştir.¹⁹

13 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Dahiliye, no. 4972.

14 *Takvim-i Vekayi*, sene 1261, S. 284.

15 Bu hususla ilgili olarak Takvim-i Vekayi'de yer alan yazıda şöyle ifade edilmekte idi: "*Evvela tevsi ve tecdid olunacak Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye'nin şakirdânı dört sınıf üzere müretteb olmak ve düvel-i mutemedine de olduğu gibi Devlet-i Aliye'de dahi erkan-ı harbiye zabıtanı çıkarılmak ve Harbiye'de müstakil Fünûn-ı Cihadiye okutturulup, annin iptidasi olan ufak derslerin tedrisi için diğer askerî mektepleri (on iki yerde) açılarak, onlara Mekteb-i Fünun-ı İdadîye namları verilmek ve bir idadîye dahi Dersaadet'te açılmak ve taşra vilayet ordu merkezlerinde açılacak olan idadîye ordu müşirlikleri idaresinde bulunmak ve ümera-yı askerîye ve taşra hanedanı mahdumlarından istek edenler kaydolanmak ve fakat müstakilen hanedan ve askerî-zâdelere münhasır olmayıp, aslı ve nesli belli ahali evladından dahi mektebe yazılmak ve indü'n-nas bazı mer-mümü'l-edvâr olanlardan mektebe alınmamak usullerine karar verildi.*" Bkz., *Takvim-i Vekayi*, S. 284, Sene: 1261 (1845). Ayrıca bkz., Mehmet Es'at, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 37-39. Ayrıca bk., İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 55-56.

16 İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 57-58.

17 Bkz., KHO Arşivi, Mekteb-i Harbiye-i Şahanenin İdare-i Dahiliyesine Dair Kanunname, (Sene 1263) (1847).

18 BOA, İrade Dahiliye, no. 6572.

19 *Takvim-i Vekayi*, S. 306, Sene 1262.

Öte yandan Sultan Abdülmecit'in de onayı ile Harbiye Mektebi 1851 yılından itibaren batılı usullere göre eğitim-öğretime başlamış; daha bilgili, donanımlı subaylar okuldan mezun olmuştur. Kabul edilen yeni sisteme göre Harbiye Mektebinde ders programı ve sınıflara göre müfredat yeniden belirlenmiştir.²⁰ Harbiye Mektebi olarak kullanılan Pangaltı'daki bu ilk yapılan bina harap olunca, Sultan Abdülaziz döneminde yeniden inşa edilmiş ve 1863 senesinde Harbiye Mektebi, Gülhane'de eğitim gördüğü Tıbbiye binasından (İstanbul FYO yanı eski Merkez K. lığı binası) bu yeni binaya taşınmış, Sultan Abdülaziz'in katıldığı bir törenle eğitim-öğretime başlamıştır.²¹

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da değişin dengeler ve silahlanma yarışı, askerlik fenlerindeki gelişmeler Osmanlı idarecilerini de yakından ilgilendiren konular arasında idi. Sultan Abdülaziz, Viyana'da Harp Okulu eğitimi görmüş olan Mirliva Galip Paşa'yı Mekteb-i Harbiye- komutanlığına getirerek, Avrupa'daki gelişmelerin örnek alınarak eğitim-öğretim sisteminin yeniden düzenlenmesini istemiştir. Galip Paşa 1863'de ve 1871-1875 yılları arasında Harbiye Mektebi komutanlığı görevinde bulunmuştur. Galip Paşa'nın 1871-1875 dönemindeki komutanlığı devrinde fen derslerinin artırılması özellikle matematik dersinin bütün sınıflarda okutulması uygulamasına geçilmiştir. Diğer taraftan, Sultan II. Mahmut döneminde Harbiye'nin açılışından itibaren uygulanan sözlü sınav sisteminden yazılı sınav sistemine geçiş yapılmıştır. Bu arada 1875 yılında yapılan bir düzenlemeyle Harbiye öğrencilerinin piyade, süvari, istihkam, topçu ve kurmay sınıfına nasıl ayrılacakları, bu sınıflarda nasıl bir eğitim görecekleri

20 1851'de kabul edilen bu usule göre; 1. Sınıfta, Cebr-i âlâ, müsellesat-ı müsteviye ve küreviye, cerr-i eskal ve mahrutiyat, hendese-i resmiye, sath-ı rakım, gölge ve fenn-i menazır, hikmet-i tabiiye, Fransızca, piyade er talimi dersleri; 2. Sınıfta, Hafif istihkam, makine fenni ve eşkali, tahdid-i arazi, kimya, Fransızca, piyade bölük talimi dersleri; 3. Sınıfta, Tabur talimi ve nazariyatı, hizmet-i seferiye kanunnamesi, piyade hizmeti dahiliye kanunnamesi, tahdid-i arazi ameliyatı, harita inşası, Fransızca, meç ve kılıç talimi dersleri; 4. Sınıfta, Fenn-i harp, Fransızca, piyade alay talimi ve ameliyatı, topçuluk ameliyatı ve nazariyatı, tahdid-i arazi, meç ve kılıç talimi dersleri okutulmuştur. 3. ve 4. sınıf öğrencileri ayrıca süvari, binicilik ameliyat ve nazariyatı derslerini de görmüşlerdir. Bunların yanında Arapça ve Farsça ile birlikte Din ve Ahlâk dersleri de programda yer almıştır. Bkz., *Takvim-i Vekayi*, S. 529, Sene 1268 (1851); ayrıca bilgi için bk., Tahsin Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, s. 30-31.

21 *Tasvir-i Efkar*, no. 152, 28 Cemaziyelahir 1280 (10.12.1863). Pangaltı'da 54.000 metrekairelik bir alana inşa edilen Harbiye Mektebinin günümüzde kapalı mekâmı 18.600 metrekairedir. 1887 yılında Sultan II. Abdülhamit tarafından bugün Ahmet Muhtar Paşa binası olarak adlandırılan Yemekhane binası ile Ahmet Fethi Paşa binası olarak adlandırılan Jimnastikhane binası ilave edilmiştir. Bk., Zekeriya Türkmen, "XIX. Yüzyıl Askerî Yenileşme Devri Eğitim Öğretim Kurumlarından Mekteb-i Harbiye-i Şahane (Sultan II. Mahmut ve Sultan Abdülmecit Dönemleri)", *III. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri*, s. 161.

konusuna açıklık getirilmiştir. Harbiye Mektebinde bundan böyle artık Batı usulü askerî teknik ve taktik bilgi ve anlayışına göre zabıt adayları yetiştirilmeye başlanmıştır. Gerçi önceki yıllarda da bahsedilen askeri sınıflar vardı ancak görevlerde bir standardizasyon yoktu. 1875 yılındaki uygulama ile daha sistematik bir şekilde eğitim verilmesi, Harbiye Mektebinde eğitim gören zabıt adaylarının bu düzenlemeyle muharip sınıflara göre özellik arz eden dersleri görmeleri sağlanmıştır.²² Böylece Osmanlı ordusunu yönetecek zabıt kadrosunun çağın teknik ve taktik donanımına uygun yetiştirilmesine daha fazla önem verilmeye başlanmıştır.

Galip Paşa'dan sonra göreve getirilen Süleyman Hüsnü Paşa döneminde Harbiye Mektebi'nde disipline büyük önem verilmiş, disiplinsizlik yapan öğrenciler hemen okul dışına kıt'alara -o dönemin ifadesiyle alaya- çıkarılmıştır.²³ Bu arada ders programları yeniden düzenlendiği gibi, Harbiye'de gösteri-tatbikat kıt'aları teşkil edilerek, askerî eğitimlerde bundan böyle manevralara önem verilmeye başlanmıştır. Sultan Abdülaziz'in kanlı bir darbeye tahttan indirilmesinin ardından darbeciler tarafından başa getirilen Sultan V. Murat'ın kısa süren saltanat döneminde Harbiye Mektebi yine Süleyman Hüsnü Paşa'nın sıkı denetimi altında eğitimini sürdürmüştür.

Sultan II. Abdülhamit'in Tahta Çıkışı Sırasında Mekteb-i Harbiye-i Şahane

Harbiye Mektebi'nin başında kuruluşundan itibaren "*paşa*" rütbeli bir komutan bulunurdu. Bu kişi genelde "*mirliva*" rütbesinde olurdu; kimi zaman "*mektepe müdürü*" veya "*mektepe kumandanı*" olarak da anılırdı. Komutan veya mektep müdürü Harbiye'nin bütün idari faaliyetlerinden, okulun bütün düzen ve tertibinden, eğitim-öğretim sisteminden, öğretmen, öğrenci ve memurlardan sorumlu idi. Seraskerlikle doğrudan irtibat halinde olan Harbiye Komutanı, okulun en üst düzey idari görevlisi sıfatıyla ders programlarının hazırlanması, günlük hizmet çizelgesi ve buna göre faaliyetlerin yürütülmesi konusunda "*miralay, kaymakam veya binbaşı rütbesinde*" ders nazırı (öğretim müdürü) ile koordineli çalışır idi.²⁴ Okulun idarî ve öğretimle ilgili faaliyetleri 1847 tarihli kanunnameye uygun olarak yürütülürdü; bu kanunname uzun süre de uygulamada kalmıştır.

22 BOA., İMM, no. 386.

23 Alaya çıkma / çıkarılma, subay adayının okuldan alınıp er veya erbaş olarak herhangi bir askeri birliğe gönderilmesi anlamına gelirdi. (Y.N)

24 KHO Arşivi, Mekteb-i Harbiye-i Şahane'nin İdare-i Dahiliyesine Dair Kanunname, İstanbul 1263 (1847), s. 7-11.

Süleyman Hüsnü Paşa Sultan Abdülaziz'in saltanatının son yılında Harbiye Mektebi Komutanlığında bulunarak eğitim-öğretim alanında önemli yenilikler yapmış bir şahsiyet olarak tarihe geçmiştir. Paşa, Türk tarihi ve Türk düşüncesi alanında yazdığı eserlerle ünlenmiş; Harbiye'de yetişen öğrenciler üzerinde Türkçülük fikrinin yayılmasında etkili olmuştur.²⁵ Ancak Süleyman Hüsnü Paşa, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesine yol açan olaylarda Hüseyin Avni Paşa'nın ekibinde yer alması, Harbiye Mektebindeki bir takım subayların da bu darbe hareketine karışmalarından dolayı Sultan II. Abdülhamit'in saltanatı döneminde Harbiye'ye karşı hep temkinli yaklaşmıştır.²⁶ Bu gelişmelerden ötürü Sultan II. Abdülhamit, tahta çıktığı ilk seneler Harbiye Mektebi ile pek ilgilen(e)memiştir. Tahta çıkışını takip eden süreçte I. Meşrutiyetin ilanı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının patlak vermesi bir yerde bu ilgisizliğe yol açtığı değerlendirilebilir. II. Abdülhamit'in iktidara geldiği sırada Müşir Sait Paşa Harbiye Mektebi komutanı idi. Padişah, Sultan Abdülaziz devrindeki kötü şöhretinden dolayı Harbiye'nin daha sıkı bir disiplin ve denetim altında tutulmasından yana idi. II. Abdülhamit'in Harbiye Mektebi'ni ziyareti iktidara gelişinin ancak ikinci yılında mümkün olabiliş, 22 Şaban 1294 / 1 Eylül 1878 tarihinde bando ile karşılanan Sultan, okulu ve öğrencileri selamlamış; Harbiye Mektebi komutanı Mirliya İbrahim Ethem Paşa²⁷ ve idarecileri tarafından kabul edildikten ve gerekli bilgiler verildikten sonra saat 5:00 (17:00)'de öğrencilerin imtihan edildikleri salona teşrif etmiş, başarılı öğrencilere güzel ciltli kitaplar ile ders araç-gereci ve atlas gibi şeyler hediye etmiştir. Ayrıca o sene mezun olup mülazım-ı sani rütbesi ile orduya katılacak olan zabıt namzetlerine de diplomaları verildikten sonra mezuniyet konuşmaları yapılmış, tören bittikten sonra padişah oradan ayrılmıştır. Mehmet Esat Efendi'nin belirttiğine göre Harbiye bandosu o gece (1/2 Eylül 1878) sabaha kadar marşlar çalmış, öğrenciler de bir üst sınıfa geçme veya mezuniyet coşkusunu yaşamışlardır.²⁸ Sultan II. Abdülhamit'in Harbiye Mektebi'ni ziyaretine dair okulun İnşa muallimi Ahmet Hamdi Bey bir dörtlükle tarih düşmüştür. Ertesi yıl ise (1879), Şehzade Selim Efendi törenlere katılarak, imtihanları takip etmiş, törenden sonra Harbiye öğrencilerinin jimnastik gösterileri izlenmiştir. Şehzade Selim Efendi'nin yanında

25 Zekeriya Türkmen, "Sultan II. Abdülhamit Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane", *IV Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yay., İstanbul 2016, s. 935.

26 Yılmaz Öztuna-Ayvaz Gökdemir, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*, İstanbul 1987, s. 53.

27 Mirliya İbrahim Ethem Paşa, 1877-1883 yılları arasında Harbiye Mektebi Komutanlığı görevinde bulunmuştur.

28 Mehmet Es'at, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 96-98.

Müşir Gazi Osman Paşa ve diğer padişah yaveri paşalar da törene katılmışlar, Şehzade Selim, Harbiye Mektebinde gördükleri karşı memnuniyetini övgülerle ifade etmiştir.²⁹

Sultan II. Abdülhamit'in ilk saltanat yıllarında Harbiye Mektebinde eğitim iki yıla indirilerek hızlandırılmış bir programla öğrenciler yetiştirilmeye çalışılmıştır. Okutulan derslerin yüklerine bakıldığında şunları ifade etmek mümkündür: Birinci sınıfta 64 saat Hikmet-i Tabiiye ve Kimya, 46 saat Fransızca, 32 saat İstihkamat-ı Hafife, İnşaat ve Tarama, 23 saat Bölük Talimi, 23 saat İstihkam Şekli, 23 saat meç talimi bundan başka haftada dört gün öğleden sonra birer buçuk saat talim, yıl sonunda bir ay İstihkam ve Topografya ameliyatı kampı eğitimi veriliyordu. İkinci sınıfta ise toplam 64 saat Osmanlı Askeri Tarihi, 64 saat Askeri Coğrafya, 50 saat Tabiye ve Harp Tarihi, 46 saat Fransızca ve Fenn-i Eslîha, 32 Saat Bölük, Tabur ve Alay talimleri, 32 saat Tarama, 32 saat Meç ve Kılıç talimi, 3 saat askeri talim, 10 saat Köprücülük dersleri okutuluyordu. Haftanın dört günü öğleden sonra Talim Eğitimi ve yıl sonunda da bir ay süreyle Köprücülük, İstikşaf ve Nişancılık eğitimi kampları düzenleniyordu.³⁰ Yabancı dil eğitiminde öğrenciler, günümüzdeki kur sistemine benzer şekilde "Alâ, Evsat ve Edna" olmak üzere üç guruba ayrılarak ders görürlerdi. Yabancı dilde özellikle Fransızca dersine özel önem verilir, ceza ve ödül yöntemiyle dil öğretimi gerçekleştirilirdi.³¹

Berlin Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin uluslararası ilişkilerde takip ettiği denge siyasetinde nasıl bir yol alacağını bir yerde habercisi olmuş; Alman imparatoru II. Wilhelm'den Harbiye Mektebi'nin yeniden düzenlenmesi, harp teknik ve taktik usullerinden anlar uzman subaylar gönderilmesi talebine Almanlar olumlu yaklaşmışlardır.³² Nitekim, bu zeminin hazırlanmasından Alman Hariciyesinin de etkili olduğu bir gerçektir.³³ II. Wilhelm'in, Osmanlı Devleti'ne dair Alman Dışişleri Bakanı von Bülow'a verdiği siyasi-diplomatik görevlerin başında, "yalnuz kalmamak, tersine Türkleri askeri, politik ve ekonomik bakımdan" Almanların yanına çekmek, asker-sivil yöneticilerin gönüllerini kazanmak ve zaman içinde ülkeyi

29 "Şah-ı devran Abdülhamid-i kâmrân / Kıldı feyz, makdemiyle mektebi reyş-i cenân / Kadir olmazlar eday-ı şükriine bu ni'metin / Bendegânın olsa da her bed-zebân." Bk., Mehmet Es'at, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 99.

30 Mehmet Es'at, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 118-122.

31 BOA., İHR., no. 5207.

32 BOA., Y.PRK.ASK., no. 19/60.

33 İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara1981, s. 57 vdd.

tamamen kendilerine bağımlı hale getirmek gibi önemli bir hedef belirlediği de söylenebilir.³⁴

Alman Askerî İslah Heyetlerinin Gelişini Takip Eden Süreçte Harbiye Mektebi

Yukarıda da belirtildiği üzere Sultan II. Abdülhamit'in Alman İmparatoru II. Wilhelm'den askerî uzman talebi Alman hükûmeti ve Genelkurmayı tarafından olumlu karşılanmış, hatta Almanya Genelkurmay Başkanı Helmuth von Moltke, "Alman subayların Osmanlı ordusunda hizmeti alınmasının Osmanlı'dan çok Almanların işine geleceğini" ifade ederek bunların İstanbul'a gönderilmesine olumlu yaklaşmış ve Alman büyükelçiliğine bağlı olarak faaliyetlerini yürütmelerini istemiştir.³⁵ Yapılan ikili görüşmelerin sonunda 11 Nisan 1882 de dört subayın -ki bunlar Albay *Otto August Johannes von Kaehler*, Piyade Yüzbaşı *Kamphöven*, Topçu Yüzbaşı *von Hobe*, Dragon alayından Yüzbaşı *Ristoui*- Türkiye'ye gönderilmesine izin verilmiştir. Albay Kaehler Mayıs 1882 başında Türkiye'ye gelmiş; yıllık 25.000 frank karşılığı altın para almak şartıyla üç yıllığına iş mukavelesini imzalamış, 1 Haziran'da padişah ile görüşükten sonra 21 Haziran 1882'de Mirliva rütbesiyle işe başlamış³⁶, bir süre sonra da Ferik rütbesine terfi etmiştir. Gerçi Kaehler Türkiye'de üç yıl kadar görev yapmış; ancak, İstanbul'da 1885 yılında vefat etmiştir.³⁷ Kaehler heyeti, Alman silah fabrikalarının Türkiye'yle olan bağlantılarının kurulmasında öncülük de etmiştir. Türkiye'ye gelen Alman subaylarına iki rütbe zammı verilmesi Almanya'dan gelecek olan subaylar için de cazip görünmüştür. Bundan sonra gelenlerin çoğunda rütbece yükselme kaygısı hep var olmuştur.³⁸ Bu sırada Almanya'dan getirilen askerî uzmanlar³⁹, orduda zamanla Alman nüfuzunun

34 Lothar Ratmann, *Berlin-Bağdat, Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, Çev. Ragıp Zarakolu, İstanbul 1982, s. 99.

35 Kemal Beydilli, "II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyeti Hakkında", *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, TD., S. 32, (Mart 1979), s. 481 vd. Ayrıca bk., Necmettin Alkan, "II. Abdülhamit Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askerî Heyetinin Komutanı Otto von Kaehler ve Her İki Tarafın Beklentileri", *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, TD., S. 43, İstanbul 2006, s. 149-150.

36 Necmettin Alkan, "II. Abdülhamit Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askerî Heyetinin Komutanı Otto von Kaehler ve Her İki Tarafın Beklentileri", *TD.*, s. 157-161.

37 Otto von Kaehler, 3 Kasım 1885 tarihinde görevi başında iken vefat etmiş, İstanbul'da Feriköy'de Protestan mezarlığına defnedilmiştir. Bkz., Zekeriya Türkmen, "Sultan II. Abdülhamit Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane", *IV. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri*, s. 938.

38 İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, s. 60-61.

39 II. Abdülhamit döneminde Almanya'dan ilk defa bir askerî heyetin getirilmesi 1880 yılında

artmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde ayrıca askerî eğitim kurumlarında görevli Avrupalı öğretmenlerin sayısı da artırılmıştır.⁴⁰ 1882 yılında yapılan antlaşma gereği Almanya'dan gönderilen 4 subayı daha sonraki yıllarda diğerleri takip etmiş, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına uzanan süreçte askerî-mülkî subay-memur sayısı 29 Ocak 1919 tarihinde toplam 25.000 kişiyi bulmuştur.⁴¹

Sultan II. Abdülhamit'in ilk saltanat yıllarından itibaren bir yandan orduyu modernleştirme, diğer yandan da batı standartlarına yaklaştırma gayretleri artarak devam etmiş; personel mevcudunun artırılmasına gayret edilmiştir.⁴² Osmanlı ordusunda öteden beri uygulana gelen ve çeşitli ülkelerden alınmış olan karma teşkilât ve taktik artık terk edilmeye başlanıp bundan sonra Alman tarzı Prusya sistemine uygun teşkilat ve eğitim usûlüne yöneliş başlamıştır.

Alman yetkililer Osmanlı Devleti'ni gelecekte sadık bir müttefik yapabilmek için büyük gayretler sarf ederken işi şansa bırakmadılar. Yine Sultan II. Abdülhamit'in ilk saltanat yıllarında Alman Genelkurmayı, Türkiye'den askerî yardım hususunda gelen talepleri değerlendirdikten sonra Binbaşı Baron Colmar von der Goltz'un⁴³

düşünülmesi; bilahare politika gereği Almanlar'a yaklaşmak gereği hissedilince, bu hey'etlerle birlikte gelenlerin sayısı zamanla artmıştır. II. Abdülhamit dönemindeki bu ilk askerî heyetin faaliyetleri için bk. Kemal Beydilli, "II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Hey'eti Hakkında", *TD*, s. 481-494.

40 1877-1878 Osmanlı Rus savaşından sonra ordu komutanları hükümete sundukları raporlarında, Osmanlı Devleti'ne komşu olan ülkelerin askerî güçlerinin büyük bir tehdit unsuru olduğunu hatırlatarak kuvvetli bir ordunun kurulmasını istiyorlardı. Bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), Yıldız Esas Evrakı (YEE.), Evrak no. 1236, Kısım: 14, Zarf: 126, Karton: 1. Öte yandan kurulması tavsiye edilen ordunun son sistem silahlarla donatılması, bu konuda Almanlar'la temasa geçilmesi ve maliyenin mümkün mertebe zorlanması gerektiği ifade edilmekte idi. Bk. BOA. YEE., Evrak no. 2627, Kısım: 9, Zarf: 72, Karton: 4.

41 Kemal Beydilli, "II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Hey'eti Hakkında", *TD*, s. 493.

42 Musa Çadırıcı, "II. Abdülhamid Devrinde Osmanlı Ordusu", *Dördüncü Askerî Tarih Semineri Bildiriler*, Ankara 1989, s. 36-45, s. 47'deki çizelgede ordunun mevcudu gösterilmiştir.

43 Colmar von der Goltz, Alman mareşali, 1843'de Doğu Prusya'da (Kaliningrad) doğmuştur. Osmanlı ve Alman ordularından Mareşal rütbesiyle görev yapmış bir asker ve yazardır. Von der Goltz, 1861 yılından itibaren Prusya ordusunda subay olarak değişik birliklerde bulunduktan sonra, 1878-1883 arasında Berlin'deki askeri akademide öğretmenlik yapmış, "*Silahlanan Millet*" adlı kitabını 1883 yılında yayımlamıştır. Kitabı "*Millet-i Müsella*" adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Haziran 1883'te Binbaşı rütbesindeyken askeri müşavir olarak Osmanlı Ordusuna katılmak üzere Alman askeri heyeti içinde yer almıştır. Bu iş birliği faaliyetiyle birlikte Osmanlı Devleti, Krupp ve Mauser gibi Alman şirketlerinden silah almaya başlamıştır. Goltz, Almanya'nın ve Osmanlı Devleti'nin Doğu'daki nüfuzunu garantilemek için Bağdat tren yolunun inşaa edilmesini de desteklemiştir. Goltz, 1908 yılında tekrar Osmanlı Ordusu'nda görevlendirilmek üzere davet edilmiştir; 1911 yılında Mareşal rütbesine terfi ederek Osmanlı ordusunun Erkân-i

İstanbul'a gönderilmesine onay vermiştir.⁴⁴ Goltz kendisinden önce gelen takipçileri gibi -aslında- Alman Genelkurmayı tarafından özel olarak seçilerek Türkiye'ye gönderilmiş bir kurmay subaydı.⁴⁵ Binbaşı Goltz, Berlin'deki karargahta ilgili birimlerle görüşmelerini ve gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra 18 Haziran 1883 tarihinde⁴⁶ Türkiye'ye İstanbul'a gelmiş, devlet erkanı tarafından törenle karşılanmıştır. Goltz, hem Sultan II. Abdülhamit ve hem de Harbiye Nazırı tarafından büyük iltifat görmüştür. İstanbul'a geldikten sonra Askerî Mektepler Nazırı Mustafa Zeki Paşa'nın müsteşarı olarak göreve başlamıştır. Goltz her ne kadar dönemin idarecileri ile görünüşte iyi geçinse de Almanya'ya yazdığı raporlarda İstanbul'da gördükleri karşısında ağır eleştirilerde bulunuyordu. 8 Haziran 1885'de Almanya'ya yazdığı bir mektubunda Sultan II. Abdülhamit için şu ifadeleri kullanmıştır: "...*Padişah, ordusunu, kendisi için Ruslar'dan, Bulgarlar'dan ve İngilizler'den daha tehlikeli bir düşman kabul ediyordu.*"⁴⁷ Goltz'u bu görüşe iten asıl mesele ise, Sultan Abdülaziz'in darbe ile iktidardan uzaklaştırılmış olmasından dolayı II. Abdülhamit'in orduya karşı aşırı temkinli ve ihtiyatlı bir tavır takınması olmuştur.

Bu ilk gelen Alman Islah Heyeti üyelerinin Türkçeden bihaber olmaları, Türklerin de Almanca bilmeyişi iletişim kopukluğuna yol açmışsa da yarım yamalak Fransızca lisaniyla anlaşma sağlanabilmiş; ilk yıllarda askerî eğitimde hedeflenen veya umulan başarı yakalanamamıştır.⁴⁸ Goltz'un Türkiye'de yıldızının parlaması

Harbiye Riyaseti İkinci Başkanlığına (*Gnkur II. Başkanı*) kadar yükseltilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Ağustos 1914'te Almanya'ya dönmüş, işgal edilen Belçika'nın askeri valiliğine atanmıştır. Goltz, 2 Ağustos 1914 tarihli Türk-Alman gizli ittifak antlaşması gereği Kasım 1914'te Sultan V. Mehmet'in kurmay başkanı (*Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi: Genelkurmay Başkanı*) olarak İstanbul'a gönderilmiştir. I. Dünya Savaşı'nda İngiliz Ordusuna karşı Osmanlı ve Alman ordularının birlikte hücum etmesi fikrini Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Osmanlı Orduları Komutanı Otto Liman von Sanders'e beğendiremeyen Goltz Paşa'ya Irak'taki 6. Ordu komutanlığı görevi verilmiştir. Goltz 6. Ordu bölgesine gelince Türk komutanlar tarafından bu atama pek hoş karşılanmadı. Bağdat'ta rahatsızlandı. 19 Nisan 1916'da yakalandığı tifüs hastalığı nedeniyle oluşan yüksek ateş sonucu vefat etti. Mezarı İstanbul'a nakledildi, Tarabya'da Alman elçiliği bahçesine defnedildi. *Golç Paşa'nın Hatıratı, İstanbul'da (1914-1915); Irak ve İranda (1915-1916)*, Çev. E. Kaymakam Salih Mayakuşu, İstanbul Askerî Matbaa, 1932.

44 Mehmet Es'at, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 135.

45 BOA., İDH., no. 36898.

46 Colmar von der Goltz'un Türkiye'ye gelişiyle ilgili tarihlerde ihtilaflar vardır. Kara Kuvvetleri Komutanlığı Arşivinde bulunan dosyasında 7 Ağustos 1883 tarihi kayıtlıdır. Bkz., *Kara Kuvvetleri Personel Arşivi*, Defter no. 1.

47 Jeduha L. Wallach, *Bir Askerî Yardımın Anatomisi*, Çev. Fahri Çoker, Genkur. Basımevi, Ankara 1977, s. 39.

48 İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, s. 61-62.

Kaehler Paşa'nın vefatından sonra olmuştur. Alman Islah Heyetinin başına getirilmesi ve II. Abdülhamit'in güvenini kazanması da bu döneme rastlar. Goltz, Harbiye Mektebindeki öğrencileri ve kurmay subay adaylarını etkilemeyi bildiğinden, bir süre sonra bu gruplarda Alman hayranlığı yarattığı gibi, gelecekte Almanya'nın sadık müttefiki olacak bir kuşağın oluşturulmasına da büyük etki etti. Bu memnuniyet yüzünden Goltz'un kontratı üç kez uzatılarak Kasım 1895 yılına kadar, tam 12 yıl Osmanlı ordusu hizmetinde kalması sağlanmıştır. Bu dönemle ilgili yapılan kimi araştırmalarda yer alan tespitlere göre Goltz, "*Faal, çalışkan ve zeki bir askerî uzman ve siyasi istihbaratçı*" kimliğiyle Osmanlı ülkesinde hizmette bulunmuştu.⁴⁹

Harbiye Mektebinde Eğitim-Öğretim Sistemi ve Müfredata Dair Düzenlemeler

Harbiye Mektebinde eğitim-öğretim sisteminden sorumlu olan kişi "*Ders Nazırı, Öğretim Müdür*" olarak da anılan, makam itibariyle de okul komutanından sonra gelen kişi idi. Ders Nazırının görev ve sorumlulukları kanunla belirlenmişti. Eğitim-öğretimin aksatılmadan yürütülmesi, eğitim-öğretim müfredatının hazırlanması, ders müfredatıyla ilgili defterlerin tutulması, öğretmenlerin derslerini takip, programa uyup uymadıklarını denetlemek, öğretmenlerin derslerle ilgili dönem sonunda tuttukları raporları Askeri Mektepler Müfettişi nazır paşaya sunmak, öğrencilerin imtihanlarını planlamak, notlarını kayd etmek gibi eğitim-öğretime dair bütün işlerin kanun ve nizamlara uygun olarak yürütülmesini koordine eden eğitimden sorumlu en üst makamı temsil ediyordu. Askerî Mektepler Müfettişinin talebi olduğunda Ders Nazırının başkanlığında öğretim kurulu toplanır, eğitim-öğretimle ilgili istekler burada görüşülür, Harbiyelilerin yani zabıt adaylarının yetiştirilmesiyle ilgili her türlü konu tartışılıp çözüme kavuşturulurdu.⁵⁰

Harbiye Mektebinde, okul komutanı ve nazır paşadan başta bir de "*liva paşa*" tabiriyle anılan ikinci başkan ya da okulda öğrencilerle ilgili idari konulardan sorumlu bir üst rütbeli görevli bulunurdu. Öğrencilerle ilgili künye defterlerinin tutulması, derslerle ilgili ihtiyaçların giderilmesi, kitap-defter-kalem temini, kılık-kıyafet, yeme-içme gibi temel ihtiyaçların temininde sorumlu olan kişi olarak okulda görevli idi. Kendisinin olmadığında ise nöbetçi zabitan bu işi görürdü.⁵¹

49 İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, s. 63-65.

50 KHO Arşivi, Mekteb-i Harbiye-i Şahanenin İdare-i Dahiliyesine Dair Kanunname, İstanbul 1263 (1847), s. 11.

51 BOA., Cevdet Maarif, no. 3280; ayrıca bk., KHO Arşivi, Mekteb-i Harbiye-i Şahanenin İdare-i Dahiliyesine Dair Kanunname, s. 10.

Sultan II. Abdülhamit döneminde kabul edilen nizamnameye göre Harbiye Mektebine alınacak öğrencilerde aranan nitelikler şu şekilde tespit edilmiştir:

“Askerliğin şeref ve kıymetini takdir eden, bu şerefi daha da yükseltmek isteyen ailelerin çocukları alınacaktı. Ayrıca hilafet ve saltanatın şeref ve muhafazası ile vatan savunmasında göre alacakları için evsaf, endam ve ahlâken bu şerefi taşımaya layık olanlar ile sıhhat ve bedeni açıdan uygun olanlar, ailelerinde kötü şöhretli olmayanlar, dini inançlara saygılı ve ahlâken uygun olan adaylar okula kabul edilebileceklerdi.”⁵²

Aday öğrencilerde aranan özelliklerde zaman zaman küçük değişiklikler olsa da temel nitelikler hep aynı kalmıştır. Osmanlı Askerî Yenileşme Tarihine bakıldığında aslında Sultan III. Selim döneminden bu yana ağırlıklı olarak devam eden Fransız usulü eğitim-öğretim sistemi Goltz ile terk edilip, teorik ve pratik askerî eğitimde Alman etkisi yerleştirilmeye ve her alanda yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Goltz’un Binbaşı olan rütbesi, yapılan anlaşma gereği iki rütbe zammıyla Mirlivalığa yükseltilmiş, ilk iş olarak da Harbiye Mektebinde teoriden ziyade uygulamaya ağırlık verilmesini öğütleyerek yeni sistemi kurmaya gayret etmiştir.⁵³ Goltz Paşa hem Sultan II. Abdülhamit’ten, hem de sadrazam ve Harbiye Nazırından iltifatlar görmüş, kendisine Harbiye Mektebindeki eğitim konusunda geniş yetkiler verilmiştir. Goltz Paşa, Harbiye Mektebinde yaptığı düzenlemeyle öğrencilerin derslerde teoriden çok uygulamaya önem vermesine çalıştı. Hazırladığı programda askerî derslere daha çok, kültür ve teknik derslere daha az yer veren bir proje hazırlayarak Harbiye Nezaretine sunmuş ancak, kendisine “*Osmanlı ülkesinde kültürlü ve fen adamlarına ihtiyaç vardır*” gerekçesiyle karşı çıkmıştır.⁵⁴

Askerî Mektepler Nazırı Zeki Paşa’nın yardımcısı olan Goltz, bir süre sonra Nazır müsteşarı (Askerî Mektepler Müfettişi) olarak 1883’ten 1895’e kadar Osmanlı ordusu hizmetinde bulunmuş⁵⁵; orduda Alman etkisini artırmaya yönelik büyük çabalar harcamıştır. Goltz Paşa bu ilk gelişinde tam 12 yıl Harbiye Mektebinde hizmet vermiş, bu sürede 4000 (dörtbin) sayfalık oldukça hacimli Türkçe taş

52 KHO Arşivi, Mekatib-i Askeriye-i Şahaneye Kabul Olunacak Talebenin Evsafına Dair Nizamname, İstanbul 1322, (1906); ayrıca bkz., İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 100-101.

53 Jeduha L. Wallach, *Bir Askerî Yardımın Anatomisi*, çev. Fahri Çeliker, Ankara 1985, s. 8.

54 İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 109.

55 Mehmet Es’at, *Mir’at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 136.

baskı büyük bir ders kitabı külliyatı yayımlamıştır.⁵⁶ Nitekim Goltz ve Kaehler'in göreve başlamasından bir yıl sonra Harbiye Mektebinde dersler ve talimler Alman sistemine göre yapılmaya başlanmıştır. Goltz'un görev yaptığı dönemde Harbiye Mektebi komutanı Mustafa Zeki Paşa'dır. Mustafa Zeki Paşa 1884 yılından 1908 yılına kadar tam 24 yıl Harbiye Mektebi Komutanlığı görevini yürütmüş bir kişi olarak tarihe geçmiştir.⁵⁷

İlerleyen zamanda kendisine duyulan güven sayesinde “*Mekatib-i Askeriye Umum Müfettişliği*” görevine getirilen Goltz'un maiyetine Almanca, Fransızca ve İngilizce bilen üç yardımcı (kurmay) subay atanmıştır. Bunlardan ilki Abdullah Paşa, diğeri Tahir Bey ve üçüncüsü de Raşit Bey'dir. Goltz işbaşına geldiğinde Harbiye Mektebinde okutulan derslerin iş bilen subaylar yetiştirmekten çok uzak olduğunu tespit ederek öğrencilerin zihinlerini gereksiz bilgilerle doldurulmasından vazgeçilmesini sağlayacak yeni metotlar geliştirip uygulamaya koymuştur.⁵⁸ Eski bilgilerle dolu Fransızca'dan tercüme edilmiş kitaplarda yer alan konular öğrencileri ezberciliğe yönlendirmekte idi. Harbiyede tecrübî yani uygulamaya yönelik dersler ise son derece kısıtlı idi. Harbiye'den mezun olan genç zabıtlar gereksiz bir yığın kuramsal bilgilere sahip oluyorlar, ancak tecrübî eğitim ise son derece az veriliyordu.⁵⁹ Bu durum Harbiye mezunu zabıtların, askerî talim ve terbiyeden yoksun olarak kıt'aya çıkmasına yol açıyordu.

Goltz Paşa göreve geldikten sonra Serasker Gazi Osman Paşa'dan Harbiye Mektebinde eğitimin uygulamalı hale getirilmesi için izin talep etmiştir. Serasker'den gerekli onayı alan Goltz, Harbiye Mektebi için yeni bir ders programı hazırlamıştır. Bunu yaparken de Almanya'daki Harbiye Mektebi'ni örnek almıştır. Askerlikle ilgisi olmayan dersler müfredattan çıkarılıp yerine harp silah, araç ve gereçleri, harp tarihi, harp sanatı tarihi, Osmanlı Askeri Teşkilat Tarihi, yabancı ülkelerin teşkilatları, coğrafya, stratejik coğrafya, istatistik ve uygulamalı taktik dersleri konulmuştur. Goltz derslerin işleniş tarzı, özel ve genel yazılı sınav sistemi ile sözlü sınav sistemine dair de yeni düzenlemeler getirmiştir.⁶⁰

56 Jeduha L. Wallach, *Bir Askerî Yardımın Anatomisi*, s. 37.

57 Cemalettin Taşkıran, *Yüzyıllardır Harbiye, Harbiye'nin 180 Yıllık Tarihi ve En Büyük Harbiyeli Mustafa Kemal*, Doğan Kitap, İstanbul 2009, s. 65.

58 *Harp Okulu Tarihçesi 1845-1945*, Harp okulu Matbaası, Ankara 1945, s. 27.

59 Jeduha L. Wallach, *Bir Askerî Yardımın Anatomisi*, s. 53-54.

60 BOA., İDH., no. 36898, Jeduha L. Wallach, *Bir Askerî Yardımın Anatomisi*, s. 54.

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi dolayısıyla kısa bir süreliğine iki yıla indirilen Harbiye Mektebindeki eğitim tekrar dört yıla çıkarılmıştır. Ancak, Goltz'un yaptığı yeni düzenlemeyle Harbiyedeki eğitim süresi, 4 yıldan 3 yıla indirilerek zamandan tasarruf edilmek istenmiştir. Buna göre Harbiye ders müfredatı yoğun bir şekilde dönüştürülmüştür. Yapılan yeni düzenlemeye göre öğrenciler birinci sınıfta piyade ve süvari olarak iki sınıfa ayrılmıştır. Üç yıllık süre zarfından mesleki sınıflara ait birkaç ders dışında genelde bütün öğrenciler aynı dersleri görmüşlerdir. Birinci sınıfta Akaid-i Diniye, Topografya, Handese-i Resmiye, Hikmet-i Tabiiye, Kimya, Askerî Hitabet, Talim Nazariyatı, Terbiye-i Askeriye, Fransızca, Almanca, Rusça, Harita Tersimi, Topografya Ameliyatı ve Talim Ameliyatı dersleri okutulmuştur.⁶¹

İkinci sınıfta Akaid-i Diniye, Hizmet-i Seferiye, Dahiliye Kanunnamesi, Fenn-i Mimari, Talim Nazariyatı, Fransızca, Askerî Harita Tersimi, Hizmet-i Seferiye Ameliyatı, Talim Ameliyatı, Ceza Kanunu, Almanca ve Rusça, Tarama, Hikmet, Fenn-i Furuset Nazariyatı (Piyade), Fenn-i Baytari ve Tezkere-i Süvariyan ve Topografya Ameliyatı dersleri okutulmuştur.⁶²

Üçüncü sınıfta, Tabiye (Tabya), İstihkâmât-ı Hafife, Fenn-i Esliha, Hıfzıssıhha-i Askerî, Coğrafya-i Askerî, Devlet-i Aliyye Ordu Teşkilatı, Talim Nazariyatı, Askerî Terbiye, Fransızca, İstikşafat-ı Askeriye, İstihkam Eşkali, Talim Ameliyatı, Tabiye Tatbikatı, Almanca, Rusça, Askeri Köprüler, Tabiye, İstihkam dersleri okutulmuştur.⁶³ Harbiye Mektebinde verilen dersler konusunda Goltz Paşa tarafından gerçekleştirilen bu düzenleme, küçük bir takım değişikliklerle 1912 yılına kadar aynı şekilde yürürlükte kalmıştır.

Goltz'un müsteşarlığı dönemine ait örnek vermek gerekirse 1888 yılında Zeki Paşa, Askerî Mektepler Müfettişi iken Harbiye Mektebinde görev yapan öğretimin üyesi zabitanın listesi şöyledir: Müsteşar tercümanı Abdullah Efendi, Şimendifer dersine Mirliva Legof Paşa, Almanca'ya Mirliva Osman Paşa, Süvari dersine Mirliva Heviz Bey, Ders Nazırı Erkan-ı Harp Miralayı Şükrü Bey, Piyade Talimi dersi Erkan-ı Harp Miralayı Ali Bey, Fransızca dersine Erkan-ı Harp Kaymakamı Galip Bey, Hey'et ve Taksim-i Arazi dersine Erkan-ı Harp Kaymakamı Avni Bey, Lisan dersine Erkan-ı Harp Kaymakamı Mustafa Bey, Süvari Talimi dersine

61 KHO Arşivi, 18 numaralı kayıt defteri. İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, Kara Harp Okulu Tarihi, s. 134.

62 KHO Arşivi, 18 numaralı kayıt defteri. İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, Kara Harp Okulu Tarihi, s. 135.

63 KHO Arşivi, 22 numaralı kayıt defteri. İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, Kara Harp Okulu Tarihi, s. 135.

Erkan-ı Harp Kaymakamı İsmail Bey, Fenn-i Ahval-i Fers dersine Baytar Binbaşı Behçet Efendi, Silah Bilgisi dersine Erkan-ı Harp Binbaşı Mahmut Bey, Sağlık Koruma dersine Tabip Binbaşı Faik Bey, Piyade Talimi dersine Binbaşı Sadık Efendi, Makine dersine Binbaşı Hasan Efendi, Hendese dersine Binbaşı Ali Rıza Bey, Resim dersine Binbaşı Hüseyin Fuat Bey, Tarama dersine Binbaşı Ahmet Şekür Bey, Mimari dersine Erkan-ı Harp Kolağası Reşit Bey, Lisan dersi muavini Kolağası İbrahim Efendi, Kitabet dersine Yüzbaşı Rafet, Hikmet ve Tatbikat dersine Binbaşı Hüseyin Efendi, Hendese-i Haliye dersine Binbaşı İbrahim Efendi, İstihkamat-ı Hafife dersi muavini Topçu Binbaşı Hayri Efendi, Topografya dersi muavini Erkan-ı Harp Yüzbaşı Halil Efendi, Tabiye dersi Erkan-ı Harp Yüzbaşı Sami Efendi, Rusça Erkan-ı Harp Yüzbaşı Carfeski, Umumi Tefazli dersi Erkan-ı Harp Yüzbaşı Hadi, Almanca Erkan-ı Harp Yüzbaşı Hober ve Sami, Rusça Erkan-ı Harp Yüzbaşı Ali Rıza, Meç dersine Mülazım Faik, İstatistik ve Askeri Coğrafya dersi Erkan-ı Harp Yüzbaşı İzzet Efendi, Kaleler Tarihi ve Hizmet-i Seferiye dersi Erkan-ı Harp Kolağası Ömer Suphi Bey, Kale Tarihi dersi Erkan-ı Harp Kolağası Hamdi Bey girmektedir.⁶⁴

Harbiye Mektebinde uygulamada olan sınav sistemi, okulun kuruluşundan Sultan Abdülaziz'in son dönemine kadar (1874) "*ber-mutad huzur imtihanları*"⁶⁵ şeklinde icra edilmekte idi. Her yıl sınav döneminde padişah bizzat okula gelir ve imtihanlar icra edilir; başarılı olan öğretmen ve öğrenciler ödüllendirilirdi.⁶⁶ 1874 yılında Harbiye Mektebi Komutanı Galip Paşa hali hazırda uygulanmakta olan sözlü sınav sisteminin sakıncalarını dile getirerek bunun değiştirilmesini teklif etmiştir. 15 Mayıs 1290 (1874) tarihli kanunname ile Harbiye Mektebinde yazılı sınav sistemi getirilmiştir. Buna göre sınav kağıtları okulun mühürüyle mühürlendikten sonra sıkı bir denetim altında öğrencilere dağıtılır, belirlenen süre zarfında sınavlar icra edilirdi. Gözetmenlere büyük sorumluluk düşüyordu. Kopya çekmenin cezası son derece ağırdı.⁶⁷ 1874 tarihinde kabul edilen bu yeni sınav sistemi 1911

64 Ayrıntı için bkz., *Salname-i Askerî*, İstanbul 1304 (1888). Ayrıca bk., Zekeriya Türkmen, "Sultan II. Abdülhamit Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane", *IV. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri*, s. 944.

65 Huzur imtihanları, bizzat padişahın hazır bulunduğu bir heyetin önünde icra edilirdi. Bu imtihanlarda padişah da sorular sorar; aldığı doğru cevaplardan memnun olursa talebeye çeşitli hediyeler ihsan ederdi. (Y.N)

66 BOA., İDH., no. 16977.

67 KHO Arşivi, "Mekatib-i Askeriyenin Tahsil ve İdaresi Hakkında Şeref-sünuh olan karar-ı âli", 15 Mayıs 1290.

yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Askerî ve kültür dersleri 45 puan üzerinden değerlendirilirken, yardımcı dersler kapsamında görülen resim, jimnastik, tarama gibi dersler ise 20 puan üzerinden değerlendirilmiştir.⁶⁸

Goltz Paşa'nın 1895'te Almanya'ya dönmesinden sonra Askerî Mektepler Müfettişliğine atanan Zülüflü İsmail Paşa bu yeni sistemin uygulamada kalmasını sürdürmüştür. 1899 yılında Harbiye Mektebi Ders Nazırlığı'na (Öğretim Müdürlüğü) atanan Mehmet Esat Bey, eğitim-öğretim programlarının yeniden düzenlenmesine gayret etmiş; Almanya, Fransa ve Belçika'dan getirilen Harbiye Mekteplerine ait müfredat programlarından istifade ile okuldaki eğitim sistemine çeki düzen verilmiştir. Özel ve genel sınavlarla ilgili yeni düzenlemeler yapılmıştır. O döneme kadar kurmay sınıfına geçen öğrencilere “*erkan-ı harp*” ifadesi kullanılırken, yeni dönemde “*erkan-ı harp namzedi*” (kurmay adayı) denilmeye başlanmıştır. Erkan-ı Harbiye sınıfı adayları 15 kişiden 40 kişiye çıkarılmıştır. Başarılı olanlar erkan-ı harp yüzbaşısı rütbesiyle mezun olup kıt'alara gönderilirken, mezun olamayanlara da mümtaz sıfatı verilerek ordulardaki şube müdürlüklerinde veya seçkin birliklerde istihdam edilmeye başlanmıştır.⁶⁹

II. Meşrutiyet dönemine uzanan süreçte Harbiye Mektebindeki öğretim üyelerinin rütbelerinin arttığı, tecrübelerinin de keza bununla orantılı olduğundan eğitim-öğretim sisteminin olumlu yönde gelişme kaydettiğini ifade etmek gerekir. 1908 yılı Askerî Salnamesine bakıldığında Askerî Mektepler Nazırı Müşir Zeki Paşa, Askerî Mektepler Müfettişliğinde Ferik İsmail Fazıl Paşa, İkinci Başkanlığında Rıza Paşa, Dahiliye ve Meclis-i Maarif Müdürü Ferik Servet Paşa, Topçuluk ve Silah Bilgisi ve Balistik Dersi Ferik Ahmet Muhtar Paşa, Ordunun Seferde İaşesi dersi Ferik Telayşir Paşa, Tabiye Tatbikat Rıza Paşa, Hıfzıssıha Yusuf Ziya Paşa, Piyadecilik Mirliya Emin Paşa, Hikmet, Miralay Hasan Bey, Hikmet-i Tabiiye Miralay İbrahim, Askerî Terbiye Fasih Bey, Topografya Halil Bey, Piyadecilik Kaymakam Naci Bey gibi tecrübeli hocalar tarafından verilmekte idi. 1908 yılında Mektebi-i Harbiye'de toplam 77 ders öğretmeni ve 4 de idari görevli olmak üzere 81 üst rütbeli ümera ve zabitan görev yapmakta idi.⁷⁰ Harbiye Mektebinde okutulan derslerde öğretmen subayların uyacakları kurallar, derslerin işleniş şekli, konu kapsamı, yapılacak imtihanlara dair ayrıntılar talimatlarla belirlenmişti.

68 KHO Arşivi, Mekatib-i Askeriyenin Tahsil ve İdaresi Hakkında Şerefsanîh Olan Karar-ı Ali, 15 Mayıs 1290; ayrıca bk., İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 139.

69 İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 60-61.

70 Ayrıntı için bkz., *Salname-i Askerî*, sene 1324 (1908).

Harbiye Mektebinin ilk açılışından bu yana talimatnamelere göre derslerde hareket edildiğini ifade etmek yerinde olacaktır.⁷¹

Disiplin, Harbiye Mektebinin kuruluşundan bugüne kadar hassasiyetini koruyan en önemli konulardan biridir. Okul idarecilerin eğitimin aksatılmadan yürütülmesinde disiplinin tesisi ve korunmasına büyük hassasiyet göstermekte idiler. Disiplini bozan, derslerine çalışmayan, amirlerine itaat etmeyen, okulda kurallara uymayan, izin tecavüzünde bulunan, arkadaşlarıyla geçimsizlik yapanlara karşı ağır cezalar verilirdi. Cezalar da ödül ve takdirler de topluluk içerisinde verilerek etkili olması sağlanırdı.⁷²

Zabit Adayları veya Zabitanın Askerî Eğitim-Öğretim İçin Yurt Dışına Gönderilmesi

Colmar von der Goltz'un Osmanlı hizmetine girmesi ve Harbiye Mektebinde göreve başlamasıyla birlikte yurtdışına eğitim için gönderilmesi planlanan zabit adayları ile Harbiye mezunu zabitanın bundan böyle Almanya'ya gönderilmesi karara bağlanmıştır. Nitekim Goltz'un gelişinden kısa bir süre sonra Almanya'ya gönderilmesi kararlaştırılan 12 zabitten oluşan ilk grup 10 Ağustos 1883'de Bükreş üzerinden Berlin'e gitmiştir. Bu gönderilenlerden ikisi kurmay subaydır.⁷³ Almanya'ya gönderilenler kurmay değillerse Türkiye'deki gibi üç yıllık Erkan-ı Harbiye Mektebinde eğitime tabi tutulurdu. Bunlar ilk geldiklerinde kısa bir dil eğitimi aldıktan sonra sınıf ve branşlarına göre eğitimlerine başlatılır idi.⁷⁴ Almanya'da askeri eğitime tabi tutulan zabitanın eğitimin sonunda askerî manevralara katılarak, arazi üzerinde kazandıkları bu pratik bilgilerle tecrübelerini artırmakta idiler. Bu manevralarda edindikleri tecrübeyi daha sonra ülkeye döndüklerinde verdikleri derslerde veya kıt'alarda maiyetlerinde bulunan zabitanaya ve askere de aktararak Osmanlı ordusundaki bilgi birikimini artırmaya çalışırlardı.⁷⁵ Erkan-ı harp sınıfına mensup subaylar ise ya dil eğitimi için ya da teknik konularda eğitim almak için yurt dışına gönderilirdi. Yurtdışında eğitime gönderilen subaylara günümüzde de olduğu gibi yurda gelişlerinde gördükleri eğitime dair ayrıntılı bir rapor sunmaları bir gelenek haline gelmişti. Bu raporlar bir ölçüde, askerî erkânın

71 Elimizde II. Meşrutiyet dönemine ait böyle bir talimatname mevcuttur. Bkz., KHO Arşivi, Mekteb-i Harbiye Muallimini Vezaif-i Umumiyesine Mahsus Talimat, İstanbul 1327, (1911).

72 KHO Arşivi, 1299, 1308, 1311 Tarihli Suç ve Ceza Defterleri.

73 BOA. Y.PRK. ASK., no. 19/60.

74 BOA. Y.A.HUS. , no. 177/86.

75 BOA. A.MKT.MHM., no. 493/67; BOA.Y.PRK. BŞK., no. 12/3.

ya da siyasilerin faaliyetlerine yön veren önemli istihbarî bilgiler içeren raporlar arasında değerlendirilmekte idi.⁷⁶ Sultan II. Abdülhamit döneminde Almanya ile önce askerî alanda temelleri atılan bu ikili ilişkiler, aslında Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar sürecek olan askerî-siyasî-iktisadî iş birliğinin de pekişmesine yol açmıştır.

Sultan II. Abdülhamit döneminde Almanya dışında başka ülkelere de eğitim için askerî öğrenciler gönderilmiştir. Rusya ile yapılan savaşlar bir yana denge siyasetini dikkate alan Osmanlı Devleti, 1887 yılında yurtdışı tahsil kapsamında Harbiye Mektebi mezunu beş zabiti Rusça öğrenmek üzere kısa süreliğine St. Petersburg'a göndermiştir. Giden zabitan orada Hassa Ordusu subaylarıyla birlikte dersler gördüğü gibi, atış eğitimlerine de katıldıkları bilinmektedir.⁷⁷ Erkan-ı Harp Yüzbaşısı Salih Sabri ile Yüzbaşı Ahmet Sedat bu eğitimleri sırasında nişan ve madalyalarla taltif edilmişler, İstanbul'a döndükten sonra Erkan-ı Harbiye Riyaseti Tercüme Şubesinde görev almışlar; Harbiye Mektebinde de Rusça dersi öğretmenliği yapmışlar, kitap ve sözlükler yayımlamışlardır.⁷⁸

Harbiye Mektebindeki ikinci dönem görevi sırasında Goltz Paşa, Ekim 1889'da Berlin'e yazdığı bir raporunda: *"Almanya'ya gönderilecek Osmanlı subaylarının Alman imparatoruna olan sadakatlerine göre mi, yoksa öğrendikleri ile kendisine yardıma hazır ve fikren mutabık olanlar arasından mı seçilmesi gerektiğini"* sormuş; aldığı cevapta askerlik sanatına olan kabiliyetlerinden çok, Alman hayranı olmalarına dikkat edilmesi hususunun ihtar edilmesi oldukça ilginçtir.⁷⁹ Daha çok Almanya'ya eğitim için subay gönderilmesi fikri, Goltz Paşa ile birlikte orduda başlayan Prusya sistemine uyum veya Alman yakınlaşması programının aslında Almanya için en yararlı yanıydı. Ancak gerek liyakatli subay seçiminde titiz davranılmaması, gerekse gidenlere askerî eğitimden çok Alman ordusunun haşmet ve büyüklüğünün gösterilmesiyle yetinilmesi bu uygulamadan iyi sonuçlar sağlanmasına engel oluşturmuştur.⁸⁰ Bizzat Sultan II. Abdülhamit; *"Giden paşa-zadelerin askerlik mesleğini öğreneceklerine, eğlence ve sefahat ile vakit geçirdiklerini, sonra da gelip kendini beğenmiş bir tavırla arkadaşlarını ve ihtiyar komutanları küçümsediklerini"* kaydederek yakındığı

76 BOA. Y.MTV., no. 17/19; BOA., Y.PRK.ASK., no. 59/55, 83/5.

77 BOA, Y.A.HUS. , no. 198/56; 199/19.

78 BOA, İ.DH., no. 88898; 97135. Ayrıca bk., Mehmed Esad, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, İstanbul 1310, s. 575-576.

79 İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, s. 67.

80 İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, s. 67-68.

bilinmektedir.⁸¹ Gidenlerin bir kısmı da II. Abdülhamit'in yanında Alman subaylara nasıl yaverlik verilmişse Alman imparatoru tarafından Türk subaylarına yaverlik payesi verilmiştir. Bu gibi durumlar da Alman hayranlığının artmasına orduda Almancı bir akımın güçlenmesine yol açmıştır.

Alman askerî heyetlerinin bir yandan Harbiye Mektebinde eğitim ve öğretim faaliyetleri devam ederken, diğer yandan da dönemin ünlü Alman silah firmaları Krupp, Mauser ve Loewe adına Osmanlı ordusundan siparişler aldıkları da bir gerçektir. Bu sadece kara ordusu için değil, deniz ve jandarma sınıfı birliklerin ihtiyaçlarını da kapsayacak derecede geniş bir alanı içine alan Almanya için oldukça cazip bir pazar ortamı sunuyordu.⁸²

Zaman içinde İstanbul'daki Harbiye Mektebi'nin yükünü hafifletmek, mektepli subay ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla 1905 yılında beş ordu merkezinde (Edirne, Manastır, Erzincan, Şam ve Bağdat) birer Harbiye Mektebi açılması kararlaştırılmıştır. Ancak bu okullar çok uzun ömürlü olmamış, II. Meşrutiyetin ilanıyla lağvedilmiştir.⁸³ İstanbul dışında Harbiye Mekteplerinin açılmasının Sultan II. Abdülhamit'in vehminden kaynaklandığı yorumları yapılsa da bunun doğru olmadığı değerlendirilmektedir. Bu görüşe göre II. Abdülhamit, ağabeyi Sultan Abdülaziz'in Harbiyelilerin de dahil olduğu bir darbe ile iktidardan indirildiği görüşünden hareketle bütün Harbiyelilerin İstanbul'da kalmasını güya hoş görmemiştir. Hatta Harbiye Mektebinde verilen silah talimi derslerinde öğrencilerin kullandığı tüfeklerin mekanizmalarının söküldüğü, öğrencilere atış talimi yapılmadığı, cephane verilmediğine dair ifadeler o devrin öğrencilerinin hatıralarında da sıkça geçmektedir.⁸⁴ Aslında bütün bunların bir vehimden ziyade, tedbir amaçlı olduğu değerlendirilmektedir. Keza, günümüzde de Harp Okulunda verilen silahlı eğitimlerde olsun, atış talimlerinde olsun son derece sıkı emniyet tedbirleri alınarak bu eğitimlerin yürütüldüğü bir gerçektir. XX. yüzyılın başlarında dünyadaki gelişmeleri yakından takip eden Osmanlı idarecileri, aslında orduyu gelecekte idare edecek zabıt kadrosunun mektepli subaylardan oluşması, alaylıların⁸⁵ zamanla sayılarını azaltmak noktasında büyük gayretler harcamıştır.

81 Sultan Abdülhamit, *Siyasî Hatıratım*, haz. Ali Vehbi Bey, Hareket Yay., İstanbul 1974, s. 74.

82 İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, s. 68-69.

83 *Salname-i Askerî*, İstanbul 1324 (1908). Ayrıca bk., İsrail Kurtcephe- Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 160.

84 Rahmi Apak, *Yetimeşlik Bir Subayın Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 12.

85 Alaylı subay, orduya er olarak alınıp da gösterdiği kabiliyetten dolayı orduda kalıp yükselmiş olan yükselme istidadı bulunan personelden oluşuyordu. Bunların büyük kısmı okuma yazma

Ancak, ordu merkezlerinde açılan okulların eğitim-öğretim, idarî ve lojistik açıdan tam anlamıyla desteklenememesi, denetimin yapılamaması gibi gerekçelerle kapatılmak durumunda kalmıştır.

Harbiye Mektebinde Siyasî Fikirlerin Olgunlaşması ve Ordu-Siyaset İlişkileri

Harbiye Mektebi'nin eğitim ve teşkilat sisteminin yeniden düzenlenmesinde yaptığı çalışmaların dışında 1883'ten Kasım 1895'e kadar tam 12 yıl Osmanlı Ordusu hizmetinde bulunan Goltz Paşa, askerî okullardaki öğretmenliği sırasında yetişen subaylar üzerinde her bakımdan müspet etki bıraktı ve Osmanlı askerî gücünü, -âdeta- Alman ordusunun doğu birlikleri haline getirmek için büyük gayretler harcadı.⁸⁶ Bundan başka Osmanlı ordusunun muharip gücünü oluşturan piyade, topçu ve süvari sınıfına ait en üst dairelerin (komutanlıklar) başkanlıkları da Alman subaylara devredildi.⁸⁷ Goltz Paşa'nın gayretleriyle yeniden yapılandırılan Harbiye Mektebi ve bunun bir üst eğitim kurumu olan Erkan-ı Harbiye Mektebi (Harp Akademileri), öğrenci alım faaliyetlerinde ve sınav sisteminde getirilen yeniliklerle deyim yerindeyse memleketin en yetenekli, en zeki ve aynı zamanda en iktidar heveslisi subaylarını bünyesinde topladı.⁸⁸ Osmanlı Devleti'nin yıkılışına yol açan Birinci Dünya Savaşı cephelerini yönetenlerle, Mütareke Döneminin kargaşa ortamında ülke için bir çıkış yolu arayışında bulunan kesim daha sonra İstiklal Harbini yöneterek zafer kazanan ve Cumhuriyeti kuran subay kadrosunun çoğunluğu Harbiye Mektebi ve Harp Akademisinden yetişmişti. Goltz Paşa ve takipçilerinin fikrî anlamda, askerî eğitim ve taktik konularında bu kadro üzerinde önemli etkilerinin olduğu bir gerçektir. Nitekim Goltz Paşa ve yardımcılarının eğittikleri bazı subaylar, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Almanya safında yer almasında önemli rol oynadılar⁸⁹.

Diğer yandan Osmanlı Devleti'nde çağdaşlaşma veya Batılılaşma hamlesinin

dahi bilmiyordu. (Y.N) Konu hakkında ayrıntı için bkz., Adem Ölmez, *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler (1826-1918)*, İz Yay., İstanbul 2017.

86 Colmar von der Goltz'un mektupları için bk. Hayri Mutlucağ, "Dost Bildiklerimiz ve Ordumuzu İslah İçin İçimizde Bulundurduklarımızın Marifetleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (BTDD)*, S. 12, Eylül 1968, s. 34-41.

87 Peter Mansfield, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, (Çev.N.Ülken), İstanbul 1975, s. 34.

88 Mansfield, *age.*, s. 34-37.

89 Almanların yanında yer almamızı tenkid eden kişilerden birisi de o dönemin kurmay subaylarından biri olan Ahmet İzzet Paşa'dır. Ahmet İzzet Paşa'nın yorumları hakkında bk., Ahmet İzzet Paşa, "Mareşal Ahmet İzzet Paşa'nın Hatıratı", *Akşam* no. 3430, 30 Nisan 1928.

devlet tarafından ele alınıp uygulanmasına disiplinli askerî kadrodan başlanması, devletin/imparatorluğun gerçek anlamda aydınlarının askerlerden meydana gelmesine yol açtı. Bu süreçte ordunun tüm gücünün silaha dayanmakta aranmasına son verilip kafa yapısının, düşüncelerin yani zihinlerin/zihniyetin olgunlaştırılmasına büyük itina/özen gösterildi. Harbiye Mektebinde hürriyetçi/özgürlükçü fikirlere mensup öğretmen subayların; "...*Bu ülkede aydın kişiler komitesine muhtacız*"⁹⁰ telkinleri ile eğitilen subay adayları; istikbalde oluşturmayı düşündükleri ideal topluma, Sultan II. Abdülhamit devri toplumunun uymadığını ifade ederek, kendilerini toplumsal bir tabip hüviyeti ile devletin kurtarıcıları olarak görerek harekete geçtiler.⁹¹ Aslında Harbiye Mektebi'nde yoğun bir eğitim ve bilgi bombardımanı ile yetiştirilen bu subay adaylarının fikirleri, batı etiketli kültürle tam bir tarih bilincine ulaşamamış, hatta bir kısmı içinde yaşadığı topluma bile yabancılaşmıştı.⁹² Bütün bunlara rağmen, orduda modernleşme çabalarına yönelik bu girişimler, çok geçmeden semeresini vermiş, Osmanlı ordusunda ileriye görebilen düşünce yapısına sahip bir kadro zaman içinde oluşmuştu. Bunun ispatını II. Meşrutiyetin ilanında ordunun oynadığı rolde ve Askerî Tıbbiye ve öğrencilerinin kurdukları -Harbiye Mektebi öğrencilerinin destekledikleri- İttihat ve Terakki Cemiyetinde (İTC) bulmak mümkündür. Nitekim, Genç/Jön Türklerin kurdukları İttihat ve Terakki Cemiyeti⁹³, büyük ölçüde ordu mensuplarınca desteklenmekte idi. XX. yüzyıl başlarında ortaya çıkan Makedonya Meselesinden dolayı⁹⁴, büyük devletlerin yaptıkları baskılar⁹⁵, Osmanlı idarecileri tarafından

90 Asım Gündüz, *Hatıralarım*, haz. İhsan İlgar, İstanbul 1973, s. 21-22.

91 Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908*, İstanbul 1983, s. 16-17.

92 Ahmet Bedevi Kuran, *Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi*, İstanbul Tarihsiz, s. 15.

93 İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında geniş bilgi için bk. Tanık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler*, C I, İstanbul 1984, s. 19-37; Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İstanbul 1985, s. 173-202; Feroz Ahmet, *İttihat ve Terakki*, çev. Nuran Yavuz, İstanbul 1986, s. 17-36.

94 Makedonya Meselesi, büyük devletlerin Balkanlarda kalan son Osmanlı topraklarını da almak amacıyla sun'i olarak ihdas ettikleri bir problemdi. Özellikle bu konu hakkında son dönemlerde pek çok araştırma eser kaleme alınmıştır. Geniş bilgi için bk., Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilayeti*, Ankara 1992; Güler Kıvrak, *Makedonya Meselesi*, M. Ü. Türkiyat Enstitüsü Basılmamış Doktora tezi, İstanbul 1997. Kemal Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesine Dair", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 9, İstanbul 1989, s. 77-98. Ayrıca tarafımızdan da o döneme dair bir vesika değerlendirilmiştir. Bk. Zekeriya Türkmen, "Makedonya Meselesinin Çıkmasında İngiltere'nin Rolüne Dair Bir Vesika", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 61, Ağustos 1989, s. 85-106.

95 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C I/1, Ankara 1983, s. 183-185; Tahsin Uzer, *Makedonya'da Eşkıyalık ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara 1987, s. 84.

reddedilince Avrupa ve Amerikan kamuoyları Türkler aleyhine çevrilmiş oldu.⁹⁶ Reval Mülakatında⁹⁷ büyük devletlerin Osmanlı Devleti aleyhine aldıkları kararlar protesto edildiği gibi⁹⁸, bu durum İttihat ve Terakkî Cemiyetini son derecede endişeye düşürdü. III. Ordunun büyük ölçüde desteğini sağlamış olan cemiyet, -rejim değiştirerek büyük devletlerin baskısının azaltılabileceği düşüncesi ile- bir hükûmet darbesi yaparak meşrutiyeti ilan etmek için⁹⁹, bütün gücü ile harekete geçti.¹⁰⁰ Bu hareketin içinde Harbiye Mektebi mensubu idareci ve öğretmenler kadar, öğrencilerin de yer aldığı bilinmektedir.

XX. Yüzyılın başlarında Avrupa'da, Osmanlı Devleti aleyhine cereyan eden siyasî gelişmeler, ordu mensuplarının siyasî cereyanlara/fırka veya cemiyetlere daha fazla sempati duymalarına imkân tanıdı. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu vaziyetin, kısacası kötü talihinin ancak siyasî yollarla çözümleneceğine yönelik inanç ve düşünceler, subayların İttihat ve Terakkî Cemiyetine yönelmelerini hızlandırdı.¹⁰¹ Meşrutiyetin ilânından on gün evvel saraya bir telgraf çeken Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa, III. Ordu subaylarının hemen hepsinin cemiyet ile alakası olduğunu yazıyor, siyasî suçlardan dolayı tutuklu bulunan subayların bırakılmasını istiyordu.¹⁰² Cemiyet ve ordu, meşrutiyetin yeniden ilanı ile bütün sorunların çözümleneceğini, Osmanlı Devleti'nin sıkıntılardan kurtulabileceğini düşünüyordu. Bu fikirden hareketle Sultan II. Abdülhamit idaresine karşı başkaldırı niteliğindeki ilk fiilî hareket, III. Ordu subaylarından Resneli Binbaşı Ahmet Niyazi Bey tarafından başlatıldı¹⁰³; Yıldız Sarayına çekilen telgraflarda anayasanın

96 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Esas Evrakı (YEE.), Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı no. 3136, Ds: 86/32.

97 8-9 Haziran 1908'de İngiltere ve Rusya delegeleri Reval'de bir görüşme yaparak Makedonya ve Boğazlar konusunda bir takım gizli kararlar alarak Osmanlı idarecilerini endişeye düşürmüşlerdi. Bk. M.S. Anderson, *The Eastern Question 1774-1923*, New York 1966, s. 271; Lord Kinross, *Atatürk: Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, çev. Necdet Sander, İstanbul 1981, s. 58.

98 Ali Cevat Bey, *II. Meşrutiyetin İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, haz. Faik Reşit Unat, Ankara 1983, s. 158.

99 C R. Buxton, *Turkey In Revolution*, London 1909, s. 53-54; Sir Edward Pears, *Forty Years In Constantinople*, London 1916, s. 287.

100 Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakkî*, İstanbul 1948, s. 248-249.

101 Bu sırada Harbiye Nezareti ise ordu mensuplarının siyasetten ayrılmasını istiyor ve bu yolda sık sık emirler yayınlıyordu. Bk. *TV.*, no. 136, 15 Şubat 1324.

102 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "1908 Yılında II. Meşrutiyet Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar", *Bellelen*, XX/70, Ankara 1955, s. 135.

103 Resneli Niyazi, 200 kadar gönüllü askeri ile 3 Temmuz 1908 dağa çıkarak Meşrutiyetin yürürlüğe konmasını istemişti. Bk. Kolağası Resneli Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi*, İstanbul 1326, s. 73.

yeniden yürürlüğe konması, Meşrutiyetin yeniden ilanı istendi.¹⁰⁴ III. Ordunun bu istekleri Osmanlı coğrafyasının Rumeli halkı tarafından da tasvip görünce, İttihat ve Terakki Cemiyeti kendiliğinden Selanik'te 23 Temmuz 1908'de meşrutiyeti ilan etti; kamuoyunun baskısı üzerine II. Abdülhamit 23 Temmuz 1908'de anayasayı yürürlüğe koymak mecburiyetinde kaldı.¹⁰⁵ Sırtını orduya dayayan cemiyet, bütün devlet işlerine el atmaya başlayınca, saray-hükümet-cemiyet arasında mücadele birtakım bunalımlara yol açtı. Cemiyet tarafından "*meşrutiyet bekçisi, koruyucusu*" ilân edilen III. Ordu da tamamen siyasileşmiş oldu. Ordunun siyasileşmesinde aslında temelleri Kaehler ve Goltz'un gelişiyle başlatılmış olan çağdaşlaşma hamlesinin büyük etkisi olduğu bir gerçektir. Nitekim, askerlik eğitimi için yurda Alman askerî uzmanlar davet edilirken birçok subay da Alman birliklerine gönderilmiştir. Bu suretle orduda Alman nüfuzu artmaya başlamıştır. Keza Almanya'da yetişen subaylar, Birinci Dünya Savaşı'nda ordunun denetimini üstlenecek Alman komutanlarla koordinasyonun sağlanmasında önemli rol üstleneceklerdi.¹⁰⁶

Sonuç

XIX. yüzyılda Osmanlı askerî modernleşmesinin hiç kuşkusuz en önemli kurumu Harbiye Mektebi olmuştur. Osmanlı askerî yenileşmesinin yönlendirici kurumlarından olan Harbiye, anılan yüzyılda diğer yandan toplumsal modernleşmenin de itici unsurlarından biri olmuştur. Devlet yöneticilerinin ve sultanın bu okula yakın ilgi alaka göstermesi, okulla ilgili masraflardan kaçınmaması, okulun ihtiyaç duyduğu öğretim üyesi kadrosunun karşılanması için dışarıdan subay celbi veya dışarıya eğitim için öğrenci gönderilmesi konularıyla sınırlı kalmamıştır. Okulun ihtiyaç duyduğu bütün modern eğitim malzemeleri, matbaa ve diğer ekipmanların tam tekmil olarak sağlanması için büyük gayretler harcanmıştır. Harbiye Mektebinde ordunun yönetim kademesini oluşturacak askerî bürokrasi dönemin en çağdaş eğitim sistemiyle yetiştirilirken, sivil kurumların da bundan etkilenecek kendilerine çeki düzen verdikleri bilinmektedir.

Sultan II. Abdülhamit döneminde, modern anlamda ordunun teşkilat ve eğitim sisteminde yapılan düzenlemeler, zabıtların görevlerini daha da standartlaştırdığı

104 BOA. YEE., Kısım:23, Evrak: 2046, Zarf: 12, Karton: 71; Ayrıca bk. İsmail Hami Danişment, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C IV, İstanbul 1972, s. 360-361.

105 Yusuf Hikmet Bayur, *age.*, C I/2, s. 20-21; Danişment, *age.*, s. 356; Ahmet İzzet Paşa da hatıralarında meşrutiyetin ilanının büyük ümitleri beraberinde getirdiğini ifade eder, bk., Ahmet İzzet Paşa, "Mareşal Ahmet İzzet Paşa'nın Hatıratı", *Akşam*, no. 3433, 3 Mayıs 1928.

106 Mustafa Gençoğlu, "Sultan II. Abdülhamit'in Yurtdışı Eğitim Politikası", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C IV, S. 2, Kırıkkale, Temmuz 2014, s. 67.

gibi, daha önceden var olan (malî, idarî sahadaki) görev ve yetkileri kaldırdı ve bunları sadece askerî alanla sınırlandırdı. Harbiye Mektebinde verilen modern eğitimle beraber, batı kültürü artık sınırlı kaynaklarla da olsa, zabıt adaylarının ilgisini çekmeye başladı. Ordunun geniş ölçüde kalkınmasını sağlamak maksadıyla daha başka çarelere de başvuruldu. Billhassa Avrupa'nın askerî alanda ileri durumda olan ülkelerine hem eğitim-öğretim yapmak, hem de yenilikleri takip etmek amacıyla subaylar gönderilmesi kararlaştırıldı.¹⁰⁷ Değişik Avrupa ülkelerine eğitim için subay gönderilmesi, sırf Avrupa devletlerine hoş görünmek ve sadece bir devlete (Fransa veya Almanya) yanaşmadığı hissini vermek hedefini güdüyordu. Avrupa ülkelerinde tahsil gören subaylar, sadece askerî eğitim almakla kalmadılar; bunun yanında o ülkelerdeki modern siyasî fikirlerin, hürriyet, eşitlik, vatan sevgisi ve devlet şuuru gibi değerlerin de kaçınılmaz olarak etkisi altında kaldılar.

Osmanlı aydınlarının yıkılmakta olan devletin kurtarılmasını hedefleyen fikir ve düşünceleri, zamanla Harbiye Mektebi'nde öğrencileri ve bu okuldan mezun olmuş subayları da etkileyerek onların siyasî ortama atılmalarına yol açtı. Osmanlı ordusunun siyasîleşmesinde 1880'lerden 1908'lere uzanan ve son derece değişken, hareketli ve sarsıcı bir dönem olarak adlandırılan o 28 yıllık bir tarih sürecinin önemli yer tuttuğunu belirtmek gerekir. Öte yandan, adı geçen dönemin siyasî, toplumsal, iktisadî ve askerî buhranları içerisinde sürüklenen Osmanlı subayı, bir dizi siyasî-askerî-iktisadî ve toplumsal şokun etkisi altında kaldı.¹⁰⁸ XIX. yüzyılın sonlarına doğru Harbiye Mektebi'nde ve Erkân-ı Harbiye Mektebinde okuyan askerî öğrenciler ve genç subaylar arasında muhafazakâr, liberal, milliyetçi, marksist, materyalist ve batıcı olmak üzere çeşitli fikirlerin varlığı dikkati çekmektedir.¹⁰⁹ Netice itibarıyla modernleşme sürecinde Osmanlı ordusu zaman içinde değişirken, subayların da bu değişimden nasibini alması kaçınılmazdı. Bu geçiş döneminde sadece subaylar değil, neferler de siyasî ortama girmeye başladıkları görülür.

Sonuç olarak şunu ifade etmek yerinde olacaktır. Sultan II. Abdülhamit döneminde -her ne kadar padişahın vehmi, temkinli tavırları eleştirel olarak ortaya konsa da- Harbiye Mektebi'nde çağın en son bilgi ve tekniğine uygun olarak zabıt adayları yetiştirilmeye gayret edilmiştir. Osmanlı Devleti, iktisadi anlamda bunalımlar içerisinde olmasına rağmen, dünyadaki silahlanma yarışında varlığını

107 *Düstür*, İkinci Tertip, I, s. 108; *Takvim-i Vekayi (TV)*, no. 821, 30 Nisan 1325.

108 Ahmet Turan Alkan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ankara 1992, s. 25.

109 Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, C I, haz. A.Dilipak, İstanbul 1992, s. 96-99 ve 113-117.

korumak uğruna yer almaya gayret etmiştir. Bu gayrette, Harbiye Mektebi'nde eğitim görmüş, ileriye görebilen, ülke sorunlarına akılcı çözümler üretebilen, memleketin kötü kaderini düzeltme çabasında olan zabitanın da büyük etkisi olmuştur. Zabit adayları, XIX.yüzyılın o çalkantılı atmosferinden büyük ölçüde etkilenmişler; yaşadıkları sosyolojik travmaların etkisiyle dağılan imparatorluğu ayakta tutma yönünde kendilerini hırslandırıcı fikirlere daha sıkı sarılmalarına ve siyasî hareketlere girişmelerine yol açmıştır.¹¹⁰ Harbiye Mektebinde bu dönemden itibaren modern bilimlerin her alanda yerini aldığını, ders kitaplarının çağın son bilgileriyle donandığını, eğitim-öğretim müfredatının da yeniden düzenlendiğini ifade etmek yerinde olacaktır. XIX. yüzyılın son çeyreğinde Harbiye Mektebinde eğitim-öğretim sistemiyle ilgili yapılan düzenlemeler, 1918'lere gelindiğinde daha da geliştirilerek uygulamadaki yerini almıştır. Netice itibariyle II. Abdülhamit döneminde Harbiye Mektebi'nde verilen modern eğitim, Osmanlı ordusunun Trablusgarp, Balkan Harpleri ve Birinci Dünya Harbi kadrosunun yetişmesine fırsat tanıdı; bu savaşlarda yaşanan acı tecrübelerden alınan dersler, Türk İstiklal Harbi'nin zaferle sonuçlandırılması konusunda zabitanaya büyük bir azim ve inanç kazandırmıştır.

110 Zekeriya Türkmen, "Sultan II. Abdülhamit Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane", *IV Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri*, s. 954.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), Ali Emiri Tasnifi, II. Mahmut, no. 10003.

BOA. A.MKTMHM., no. 493/67.

BOA., Cevdet Askeriye, no. 11039; 52259.

BOA., Cevdet Maarif, no. 3280.

BOA., İrade Dahiliye, no. 4972; 6572; 16977; 88898; 97135; 36898; 36898.

BOA., İMM, no. 386.

BOA., İHR., no. 5207.

BOA. Y.PRK. ASK., no. 19/60; 59/55; 83/5.

BOA. YA.HUS. , no. 177/86; 198/56; 199/19.

BOA.Y.PRK. BŞK., no. 12/3.

BOA. Y.MTV., no. 17/19.

BOA., Yıldız Esas Evrakı (YEE.), Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı no. 3136, Ds: 86/32.

YEE., Evrak no. 1236, Kısım: 14, Zarf: 126, Karton: 1.

BOA. YEE., Evrak no. 2627, Kısım: 9, Zarf: 72, Karton: 4.

BOA. YEE., Kısım:23, Evrak: 2046, Zarf: 12, Karton: 71.

Kara Harp Okulu Tarihî Arşivi, (KHO Arşivi), Mekteb-i Cedid-i Harbiye-i Şahane'nin İdare-i Dahiliyesi'ne Dair 1253 (1837) Tarihli Kanunname.

KHO Arşivi, Mekteb-i Cedid-i Harbiye-i Şahanenin İdare-i Dahiliyesine Dair 1253 (1837) Tarihli Kanunname, Kısım 1, 3.

KHO Arşivi, Mekteb-i Harbiye-i Şahanenin İdare-i Dahiliyesine Dair Kanunname, (Sene 1263) (1847).

KHO Arşivi, Mekatib-i Askeriye-i Şahaneye Kabul Olunacak Talebenin Evsafına Dair Nizamname, İstanbul 1322, (1906).

KHO Arşivi, 18 numaralı kayıt defteri.

KHO Arşivi, 22 numaralı kayıt defteri.

KHO Arşivi, “Mekatib-i Askeriyenin Tahsil ve İdaresi Hakkında Şeref-sünuh olan karar-ı âlî”, 15 Mayıs 1290.

KHO Arşivi, Mekteb-i Harbiye Muallimini Vezai-i Umumiyesine Mahsus Talimat, İstanbul 1327, (1911).

KHO Arşivi, 1299, 1308, 1311 Tarihli Suç ve Ceza Defterleri.

Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Personel Arşivi, Defter no. 1.

Salnameler

Salname-i Askerî, İstanbul 1304 (1888).

Salname-i Askerî, sene 1324 (1908).

Düstûr, İkinci Tertip, I, s. 108.

Gazeteler

Takvim-i Vekayi, sene 1261, S. 284.

Takvim-i Vekayi, S. 284, Sene: 1261 (1845).

Takvim-i Vekayi, S. 306, Sene 1262.

Takvim-i Vekayi, S. 529, Sene 1268 (1851).

Tasvir-i Efkâr, no. 152, 28 Cemaziyelahir 1280 (10.12.1863).

Takvim-i Vekayi., no. 136, 15 Şubat 1324.

Takvim-i Vekayi (TV.), no. 821, 30 Nisan 1325.

Araştırma Eserleri

Ahmet, Feroz, *İttihat ve Terakkî*, çev. Nuran Yavuz, İstanbul 1986.

Ahmet İzzet Paşa, “Mareşal Ahmet İzzet Paşa’nın Hatıratı”, *Akşam* no. 3430, 30 Nisan 1928.

Ahmet İzzet Paşa, “Mareşal Ahmet İzzet Paşa’nın Hatıratı”, *Akşam* no. 3433, 3 Mayıs 1928.

Ali Cevat Bey, *II. Meşrutiyetin İlan ve 31Mart Hadisesi*, haz. Faik Reşit Unat, Ankara 1983.

- Alkan, Ahmet Turan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ankara 1992.
- Alkan, Necmettin, “II. Abdülhamit Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askerî Heyetinin Komutanı Otto von Kaehler ve Her İki Tarafın Beklentileri”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, TD., S. 43, İstanbul 2006, s. 149-161.
- Anderson, M.S. , *The Eastern Question 1774-1923*, New York 1966.
- Apak, Rahmi, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.
- Aydın, Mahir, *Şarkî Rumeli Vilayeti*, Ankara 1992.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C I, S. 1, Ankara 1983.
- Beydilli, Kemal, “II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Hey’eti Hakkında”, *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, TD., S. 32, (Mart 1979), s. 481 vd.
- Beydilli, Kemal, “II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesine Dair”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 9, İstanbul 1989, s. 77-98.
- Buxton, C R., *Turkey In Revolution*, London 1909.
- Çadircı, Musa, “II. Abdülhamid Devrinde Osmanlı Ordusu”, *Dördüncü Askerî Tarih Semineri Bildiriler*, Ankara 1989, s. 36-45.
- Danişment, İsmail Hami, *İzahl Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C IV, İstanbul 1972.
- Eser, Gülşah, *Mekteb-i Harbiye'nin Türkiye'de Modern Bilimlerin Gelişmesindeki Yeri (1834-1876)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.
- Eser, Gülşah, “Türkiye’de Modern Bilimlerin Eğitiminde Mekteb-i Harbiye Örneği”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C XIII/2, İstanbul 2012, s. 106-107.
- Gençoğlu, Mustafa, “Sultan II. Abdülhamit’in Yurtdışı Eğitim Politikası”, *Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C IV, S. 2, Kırkkale, Temmuz 2014, s. 67.
- Golç Paşa'nın Hatıratı, İstanbul'da (1914-1915); Irak ve İranda (1915-1916)*, çev. E. Kaymakam Salih Mayakuşu, İstanbul Askerî Matbaa, 1932.
- Gök, Hayrullah, *Arşiv Belgelerinin Işığında Kara Harp Okulu Tarihi (1834-1883)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.
- Gündüz, Asım, *Hatıralarım*, haz. İhsan Ilgar, İstanbul 1973.

Hanioğlu, Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihat ve Terakkî Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İstanbul 1985.

Harp Okulu Tarihçesi 1845-1945, Harp okulu Matbaası, Ankara 1945.

Kıvrak, Güler, *Makedonya Meselesi*, M. Ü. Türkiyat Enstitüsü Basılmamış Doktora tezi, İstanbul 1997.

Kinross, Lord, *Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, çev. Necdet Sander, İstanbul 1981.

Kolağası Resneli Niyazi, *Hatrat-ı Niyazi*, İstanbul 1326.

Kuran, Ahmet Bedevi, *Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi*, İstanbul Tarihsiz.

Kuran, Ahmet Bedevi, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakkî*, İstanbul 1948.

Kurtcephe, İsrail -Mustafa Balcioğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara 1991.

Mansfield, Peter, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, (Çev.N.Ülken), İstanbul 1975.

Mardin, Şerif, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908*, İstanbul 1983.

Mehmet Es'at, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, Artin Asadoryan Matbaası, İstanbul 1310 (1894).

Mutlucağ, Hayri, "Dost Bildiklerimiz ve Ordumuzu Islah İçin İçimizde Bulundurduklarımızın Marifetleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (BTDD)*, S. 12, Eylül 1968, s. 34-41.

Nur, Rıza, *Hayat ve Hatıratım*, C I, haz. A.Dilipak, İstanbul 1992.

Ortaylı, İlber, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Ankara Ün. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1981.

Ölmez, Adem, *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler (1826-1918)*, İz Yay., İstanbul 2017.

Özcan, Abdülkadir, "Harbiye" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, C XVI, s. 115-116.

Öztuna, Yılmaz -Ayvaz Gökdemir, *Türkiye'de Askerî Müdahaleler*, İstanbul 1987.

Pears, Sir Edward, *Forty Years In Constantinople*, London 1916.

Ratmann, Lothar, *Berlin-Bağdat, Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, çev. Ragıp Zarakolu, İstanbul 1982.

Sultan Abdülhamit, *Siyasî Hatıratım*, haz. Ali Vehbi Bey, Hareket Yay., İstanbul 1974.

Taşkıran, Cemalettin, *Yüzyıllardır Harbiye, Harbiye'nin 180 Yıllık Tarihi ve En Büyük Harbiyeli Mustafa Kemal*, Doğan Kitap, İstanbul 2009.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasî Partiler*, C I, İstanbul 1984.

Türkmen, Zekeriya, "Makedonya Meselesinin Çıkmasında İngiltere'nin Rolüne Dair Bir Vesika", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 61, Ağustos 1989, s. 85-106.

Türkmen, Zekeriya, "XIX. Yüzyıl Askerî Yenileşme Devri Eğitim Öğretim Kurumlarından Mekteb-i Harbiye-i Şahane (Sultan II. Mahmut ve Sultan Abdülmecit Dönemleri)", *III. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 29 Mayıs Ün. Yay., İstanbul 2015, s. 143.

Türkmen, Zekeriya, "Sultan II. Abdülhamit Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane", *IV. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yay., İstanbul 2016, s. 935.

Uzer, Tahsin, *Makedonya'da Eşkıyalık ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara 1987.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "1908 Yılında II. Meşrutiyet Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar", *Belleten*, C XX, S. 70, Ankara 1955, s. 135.

Ünal, Tahsin, *Harp Okulu Tarihi*, Berikan Yay., Ankara 2000.

Wallach, Jeduha L., *Bir Askerî Yardımın Anatomisi*, çev. Fahri Çoker, Genkur Basımevi, Ankara 1977.

Yarar, Hülya, *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, MSB Yayınları, Ankara 2000.

